

UDK 27-277.2-4-423.79-249
Primljeno: 5. 12. 2016.
Prihvaćeno: 19. 6. 2017.
Izvorni znanstveni rad

PRVA LJUBAV I PRVA DJELA PRVIH KRŠĆANA INTERPRETACIJA I AKTUALNOST PISMA CRKVI U EFEZU (OTK 2,1-7)

Stipo KLJAJIĆ

Franjevačka teologija – visokoškolska ustanova
Franjevačke provincije Bosne Srebrene
Aleja Bosne Srebrene 111, BIH – 71 000 Sarajevo
stipokljajic@yahoo.com

Sažetak

Posljednja knjiga novozavjetnog kanona, Knjiga Otkrivenja, nazivana je i knjigom znakova, simbola, tajni, ukratko knjigom koja, kao nijedna druga biblijska knjiga obiluje misterioznim mjestima koja još uvijek zadaju ozbiljne probleme ne samo populističkom nego i znanstvenom pristupu. Premda su znanstvena istraživanja u zadnjoj dekadi drugoga tisućljeća posvetila ozbiljnu pažnju Pismima sedmerim Crkvama, sadržanima u Otk 2 – 3, ipak su mnoga pitanja još uvijek ostala otvorenima. Jedno od njih je, svakako, i problematika vezana za Pismo Crkvi u Efezu (Otk 2,1-7) te osobito na značenja izraza »prva ljubav« i »prva djela«, što je i glavna tema ovog članka. Budući da je Pismo Crkvi u Efezu dio veće tekstualne cjeline koju se tradicionalno naziva Pisma sedmerim Crkvama, prvo poglavlje ovog članka donosi sustavni pregled osnovnih karakteristika Pisma, odnosno govori o njihovu literarnom i povijesnom kontekstu, o njihovoj specifičnoj književnoj vrsti i strukturi. Egzegetska analiza prvog Pisma, pisma onodobno najvažnijoj maloazijskoj Crkvi, ukazuje kako je ona, s onu stranu ogromnih napora da se odupre vanjskim (progoni) i nutarnjim neprijateljima (lažni apostoli, odnosno nikolaiti) – za što je na koncu obilno i pohvaljena od »sličnoga Sinu Čovječjemu« – zaboravila na jednu ali krucijalnu stvar: na svoju prvu ljubav odnosno na prva djela. Prva ljubav i prva djela ne odnose se – kako misle neki biblijski stručnjaci – na opadanje početnog entuzijazma, odnosno na ohlađeno svjedočenje za Boga kod efeških kršćana druge i treće generacije, nego na stvarnu opasnost da se smisao kršćanskog života svede samo na borbu protiv, da odupiranje zlu postane važnijim od činjenja dobra. Drugim riječima, da se sve sile iscrpe u borbi protiv konformizma i sinkretizma, protiv suobličavanja svijetu i da mjesto ljubavi zauzme doktrinarna čistoća i lojalnost. Naime, efeški kršćani nisu odoljeli opasnosti – koja će ostati trajna opasnost

za kršćane svih vremena – da im revnost za Boga i pravovjerje zauzmu mjesto temeljnog povjerenja i ljubavi. Stoga bi Kristov ukor o napuštanju prve ljubavi i zapovijed obraćenja i činjenja prvih djela, praćen prijetnjom o gubitku privilegiranog mjesta, trebalo shvatiti krajnje ozbiljno.

Ključne riječi: Pisma sedmerim Crkvama, Pismo Crkvi u Efezu, prva ljubav, prva djela, nikolaiti, revnovanje.

Uvod

U bremenitim je vremenima velika glad za nadom. Stoga je razumljivo da su ljudi prošlosti u turbulentnim i nemirnim vremenima, živeći u konfliktnom svijetu, tražili nadu i u apokaliptičkoj literaturi, i u Knjizi Otkrivenja koja nije bez razloga nazivana i knjigom nade. Premda sadašnjost, nažalost, ne oskudijeva nemirnim događajima koji često poprimaju upravo apokaliptičke razmjere, apokaliptička Knjiga Otkrivenja sve je rjeđe prizma kroz koju se nastoji iščitavati i razumijevati događaje u svijetu, sve je manje knjiga nade: čak su se i njezine poznate slike, poput četiri jahača apokalipse, preselile u svjetovni diskurs i izgubile gotovo svaku ozbiljnost.

Zbog toga i zbog činjenice da je Crkva bitno upućena na svijet u kojem i s kojim živi, kako to uporno ponavljaju dokumenti Drugoga vatikanskog koncila – osobito *Lumen Gentium*, dogmatska konstitucija o Crkvi – želimo svratiti pozornost na odnos Efeške crkve prema svijetu u kojem živi, opisanom u jednom od sedam Pisama upućenih maloazijskim Crkvama (usp. Otk 2,1-7). Odnos Efeške crkve i ondašnjeg svijeta ima, kako ćemo vidjeti u nastavku, dosta dodirnih točaka s modernim kršćanstvom i ovdašnjim svijetom. Stoga je jedan od ciljeva ovog članka rasvjetljavanje tih paralela te aktualiziranje poruke upućene Efeškoj crkvi, budući da ona nije izgubila gotovo ništa od svoje aktualnosti i današnje primjenjivosti, osobito s obzirom na modernu sumnjičavost kršćana prema svijetu u kojem žive, na svakodnevne borbe sa stvarnim ili izmišljenim neprijateljima te na pomanjkanje djela ljubavi prema drugima. Sam pristup tekstu Pisma Crkvi u Efezu (i tekstu Pisama sedmerim Crkvama) jest određena kombinacija dijakronijskog i sinkronijskog pristupa; upravo kao što je slučaj i s egzegetskim metodama jer ćemo u nastavku povijesno-kritičku metodu nadopunjavati i kombinirati s drugim metodama, kao što je, na primjer, narativna. Budući da je Pismo Crkvi u Efezu dio veće tekstualne cjeline koju obično nazivamo Pisma sedmerim Crkvama (Otk 2 – 3) i koja još uvijek ima dosta otvorenih pitanja, u prvom ćemo poglavlju predstaviti osnovne značajke Pisama sedmerim Crkvama, odnosno njihov literarni kontekst, povijest

nastanka, književnu vrstu te strukturu, kako bismo mogli bolje razumjeti samo Pismo Crkvi u Efezu (Otk 2,1-7), kojim ćemo se baviti u drugom poglavlju.

1. Pisma sedmerim Crkvama (Otk 2 – 3)

Koncem drugog tisućljeća, osobito u njegovoj zadnjoj dekadi, Pisma sedmerim Crkvama, sadržana u 2. i 3. poglavlju Knjige Otkrivenja, intenzivnije su privlačila pažnju biblijskih stručnjaka i kao možebitno zgodno mjesto ili čak ključ za razumijevanje kompliciranih i misterioznih mjesta kojima Knjiga Otkrivenja, vjerojatno kao niti jedna druga, neupitno obiluje. Novija su istraživanja tako djelomično osvijetlila neka teška mjesta iz Pisama sedmerim Crkvama i iz Otkrivenja u cjelini, prerekla, korigirala ili odbacila određena mišljenja, postavila nove postulate i pokušala dati nova tumačenja, općenito dala značajan doprinos daljnjim proučavanjima, no također ukazala – kako ćemo uskoro i vidjeti – na složenost i otvorenost mnogih pitanja.¹

1.1. Literarni kontekst

Ivanovo viđenje »nekoga slična Sinu Čovječjemu« (Otk 1,9-21) jest svojevrсни uvod drugom poglavlju Knjige Otkrivenja koje donosi Pisma sedmerim Crkvama u Maloj Aziji (Otk 2,1 – 3,22) i na koje se nastavlja drugo veliko viđenje (Otk 4,1ss). Premda su Pisma sedmerim Crkvama posebna cjelina, ona, dakle, nisu posve samostalna i izolirana nego bitno povezana sa svojim literarnim kontekstom, odnosno s cijelom Knjigom Otkrivenja.² O integralnoj povezanosti Pisama i viđenja iz 1. poglavlja, svjedoče, na primjer, riječi upućene anđelu Crkve u Efezu da poruku šalje onaj »koji hodi između sedam zlatnih svijećnjaka« (Otk 2,1) [»Okrenuh se da vidim glas što mi govori. [...] opazih sedam zlatnih svijećnjaka, a među svijećnjacima nekoga slična Sinu Čovječjemu...«, Otk 1,12-13]; anđelu Crkve u Smirni govori »Prvi i Posljednji, onaj koji umrije i oživje« (Otk 2,1) [»... Ja sam Prvi i Posljednji. Onaj koji živi! Bio sam mrtav, ali, evo, živim u vijeke vjekova...«, Otk 1,17-18]. S druge strane, nakon posljednjeg, sedmog pisma, Pisma Crkvi u Laodiceji, drugo veliko

¹ Vrlo dobar *status quaestionis* te problematike donosi Charles H. H. SCOBIE, *Local References in the Letters to the Seven Churches*, u: *New Testament Studies*, 39 (1993.) 4, 606–624.

² O povezanosti Pisama sedmerim Crkvama s cjelinom Knjige Otkrivenja vidjeti, na primjer, John P. M. SWEET, *Revelation*, London, 1979., 77; Paul S. MINEAR, *I Saw a New Earth: An Introduction to the Visions of the Apocalypse*, Washington, 1968., 61.

viđenje – o događajima prije velikoga dana – započinje riječima »potom sam imao ovo viđenje« (Otk 4,1).³

1.2. Povijest nastanka Pisama

U našoj analizi nezaobilazni su odgovori na neka pitanja: Jesu li Pisma sedmerim Crkvama uistinu pisma, odnosno odgovaraju li standardima pisanja grčko-rimskih pisama? Usprkos tradicionalnom nazivu pisma, koji je i danas aktualan (i gotovo općeprihvaćen), sedam tekstova u Otk 2 – 3 zapravo nisu prava pisma, pisma u klasičnom smislu, budući da nemaju ni formu pisama ni druge standardne dijelove.⁴ Za nas je još složenije i važnije pitanje jesu li Pisma sedmerim Crkvama i originalno pripadala Otkrivenju ili su prvo postojala kao samostalna, neovisna od drugih dijelova Knjige Otkrivenja? Nadalje, je li svako od sedam Pisama pisano za sebe i naknadno uvršteno u jednu cjelinu ili su zapravo od početka postojala kao jedno pismo, jedna tekstualna cjelina?

Može se tvrditi da većina suvremenih biblijskih stručnjaka odbacuje starije gledište da su Pisma bila neovisna cjelina i misli se da su i originalno pripadala Knjizi Otkrivenja.⁵ No, problem njihove literarne funkcije nailazi na različita tumačenja. Tako Robert Henry Charles može poslužiti kao predstavnik starijeg stajališta da su Pisma bila originalno samostalna, odnosno da je svako Pismo posebno upućeno određenoj Crkvi te da su tek naknadno skupljena u jednu tekstualnu cjelinu.⁶ Budući da je takvo mišljenje prilično teško dokazivo i budući da su literarno-strukturalne sličnosti Pisama vrlo očite, opće je prihvaćena tvrdnja da je riječ o jednoj cjelini, o jednom Pismu.⁷

³ Usp. Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids – Cambridge, 1999, 224: »One of the main features of this epistolary pattern is that the themes of the introductions are developed throughout the body of the letter. It is clear that the introductions of the seven letters and the introductory Son of man vision pertain to the same general time period and interpret one another, as primarily do also the conclusions of the seven messages and the book's final vision of bliss. This points to the likelihood that the same relationships cohere between the body of the letters and the visionary body of the book. It is in this sense that we can call the letters the literary microcosm of the entire book's macrocosmic structure.«

⁴ Stoga Swete predlaže naziv »poruke«, a Beckwith »posebne riječi«. Usp. Henry B. SWETE, *The Apocalypse of St. John*, London, 1911., XI; Isbon T. BECKWITH, *The Apocalypse of John*, New York, 1919., 446–447.

⁵ O (ne)originalnoj pripadnosti Pisama knjizi Otkrivenja vidi: Robert H. MOUNCE, *Apocalisse. Introduzione e commento*, Chieti, 2013., 85–86.

⁶ Usp. Robert H. CHARLES, *A Critical and Exegetical Commentary on the Revelation of St. John*, I, Edinburgh, 1920., 37.

⁷ Usp. Claudio DOGLIO, *Apocalisse. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo, 2012., 48: »Tuttavia, esse non sono autentiche missive, raccolte successivamente co-

Suprotno mišljenje zastupa, primjerice, Elisabeth Schüssler Fiorenza. Ona misli da nije riječ o Pismima koja bi bila upućena određenim Crkvama, nego o simboličkom načinu prezentiranja određenih problema.⁸ Tako se, prema njezinu mišljenju, Pismo Crkvi u Efezu ne odnosi na probleme Crkve u Efezu, niti Pismo Crkvi u Smirni obrađuje probleme vezane za tu Crkvu itd., nego je riječ o njihovoj simboličkoj uporabi da bi se opisali problemi svih maloazijskih Crkava, odnosno Crkve u cjelini. No, vrlo detaljni povijesni opisi pojedinih Crkava čine takvo Schüssler Fiorenzino mišljenje, i mišljenje njoj sličnih, malo vjerojatnim.⁹

Uz dva spomenuta ekstremna stajališta, većina biblijskih stručnjaka odlučuje se za srednje rješenje te misli da su Pisma uistinu adresirana pojedinim maloazijskim Crkvama, ali ne samo njima.¹⁰ Naime, navedene Crkve nalazile su se u kulturnim i trgovačkim središtima odakle su se informacije lako i brzo širile drugim Crkvama u provinciji i njihovi su problemi bili zajednički. Uz to svako od sedam Pisama završava riječima »tko ima uho neka čuje što Duh poručuje Crkvama«, pri čemu množina »Crkvama« nije slučajnost.¹¹

1.3. Književna vrsta

S obzirom na čitav biblijski korpus, i starozavjetni i novozavjetni, književna vrsta Pisama sedmerim Crkvama uistinu je jedinstvena pa je teško precizno

me in un'antologia; si tratta, invece, di testi nati come insieme unitario, strettamente connessi tra loro e in profondo rapporto con ciò che segue. Sebbene siano sette lettere, non si può parlare di settenario in senso proprio, perché manca nel testo l'esplicita numerazione dei singoli elementi.«

⁸ Usp. Elisabeth SCHÜSSLER FIORENZA, *Revelation: Vision of a Just World*, Minneapolis, 1991., 53.

⁹ Kako potvrđuje i John P. M. SWEET, *Revelation*, 77: »It is in fact clear that John had intimate pastoral knowledge of each congregation and was dealing with actual situations in each place.«

¹⁰ Postoji također stajalište, koje zastupaju sljedbenici *dispenzacionalističkog premilenijanzma* – između ostalih Chafer i Walvoord – prema kojemu sedam Pisama u biti predstavlja sedam razdoblja crkvene povijesti. Tako Efez predstavlja ranu Crkvu, Smirna razdoblje progonstva, Pergam Konstantinovo vrijeme, Tijatira srednji vijek, Sard reformaciju, Filadelfija osamnaesto i devetnaesto stoljeće, odnosno vrijeme misionarenja, i Laodiceja moderno doba. Ozbiljnu kritiku takvom tumačenju iznio je, između ostalih, Robert L. THOMAS, *Revelation 1–7: An Exegetical Commentary*, Chicago, 1992., 508–510.

¹¹ Kako misli i Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano, 2011., 94: »Avendo costruito i sette messaggi sullo stesso schema, l'autore si aspettava evidentemente che i lettori percepissero il ripetersi delle formule, e quindi li ha da sempre pensati come testo unitario, più che come sette missive da leggersi separatamente da destinatari diversi.« I George L. LADD, *A Commentary on the Revelation of John*, Grand Rapids, 1972., 36: »Furthermore, the phrase repeated seven times, He who has an ear, let him hear what the Spirit says to the churches, suggests that the message in each letter is intended for a wider audience than for the local church alone.«

odrediti o kojoj je točno književnoj vrsti riječ. Pojednostavljeno govoreći, postoje dva polja u koja se pokušava smjestiti Pisma: polje biblijskog proroštva ili apokaliptike i polje ahemedinskih (perzijskih) pisara i rimsko-carskih edikta. Tako su za Ferdinanda Hana Pisma jedini sačuvani proročki govori protukućanskih proroka. Ulrich B. Müller u njima pronalazi proročke formule za obraćenje (*Bussparaklese*) ili navještaje spasenja (*Heilspredigt*). Na sličnoj liniji Klaus Berger drži Pisma nastavkom proročkih govora, odnosno proročkih pisama poput onih Jeremijinih ili njegova pisara Baruka.¹²

S druge strane Gunnar Rudberg pronalazi sličnosti između Pisama i ademedinskih (perzijskih), odnosno rimskih edikata. U jednom pismu perzijskog kralja Darija I. (umro 485. pr. Kr.), koje je pronađeno 1886., Rudberg otkriva poticaje i prijekore te formulu »piši ovako«, vrlo slične onima iz Otk 2 – 3. Istu formulu (»piši ovako«) Rudberg zatim pronalazi na mnogim mjestima u Septuaginti te u tekstovima Herodota, Hipokrata i Josipa Flavija. Na koncu dolazi do zaključka da mnogi rimski edikti, carski ili vojni, iz prvog stoljeća poslije Krista, upotrebljavaju također formule poput: *dicit, haec dicit, dicit haec*. Sukladno tomu, zaključuje Rudberg, Pisma su zapravo edikti koji predstavljaju Krista koji se svojim kraljevskim autoritetom obraća svojim podanicima.¹³

Rudbergov rad nastavlja David Edward Aune, koji analizira preko sto carskih edikata iz I. stoljeća poslije Krista i saznaje da carskim ediktima i Pismima nisu zajednički samo obrasci nego svojstva dokumenta koji izdaju autoriteti jednoj ili više grupa/skupina svojih podložnika kako bi im prenijeli svoju volju, odnosno kako bi im zaprijetili ili ih ohrabрили. Stoga Aune, poput Rudberga, zaključuje kako je autor Otk 2 – 3 upotrijebio formu carskih/vojnih edikata da bi prenio Kristovu poruku. No, Aune je također svjestan sličnosti Pisama i proročke tradicije te stoga Otk 2 – 3 naziva *mixtum compositum*, odnosno »proročki edikt«. Dakle, Pisma sedmerim Crkvama su formom vrlo slična carskim/vojnim ediktima, dok su sadržajem, osobito pobudama i prijete-

¹² Usp. Ferdinand HAHN, Die Sendschreiben der Johannesapokalypse. Ein Beitrag zur Bestimmung prophetischer Redeformen, u: Gert JEREMIAS – Heinz-Wolfgang KUHN – Hartmut STEGEMANN (ur.), *Tradition und Glaube. Das frühe Christentum in seiner Umwelt*, Festgabe für Karl Georg Kuhn zum 65. Geburtstag, Göttingen, 1971., 391–392; Ulrich B. MÜLLER, *Prophetie und Predigt im Neuen Testament. Formgeschichtliche Untersuchungen zur urchristlichen Prophetie*, Gütersloh, 1975., 57–107; Klaus BERGER, Apostelbrief und apostolische Rede. Zum Formular frühchristlicher Briefe, u: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 65 (1974.) 3–4, 213.

¹³ Usp. Gunnar RUDBERG, Zu den Sendschreiben der Johannes-Apokalypse, u: *Eranos*, 11 (1911.), 170–179.

ćim sudovima, slična proroštvu prvih kršćana.¹⁴ Stoga mislimo da su Pisma u određenom smislu »proročko-apokaliptički edikti«, budući da su u njima – kako ćemo u nastavku i vidjeti – uistinu prisutni elementi svih triju stvarnosti.¹⁵

1.4. Literarna struktura

Između Pisama sedmerim Crkvama postoji određena simetrija: sva su Pisma napisana u sličnoj ili gotovo istoj shemi i premda postoje razni prijedlozi općenito se može reći kako se svako Pismo sastoji od sedam dijelova.¹⁶ Na početku svakog Pisma nalazi se zapovijed pisanja anđelu dotične Crkve. Slijedi Kristovo samopredstavljanje, koje se služi rječnikom iz Otk 1,9-20 i započinje izrazom »ovo govori«. Potom se nadovezuju pohvale za dobra djela, a na njih se odmah naslanjaju optužbe zbog loših djela. Sljedeći dio jesu poticaji na obraćenje praćeni ili prijetnjom suda ili ohrabrenjem. Na koncu dolazi poticaj da se ozbiljno shvati poruka (»tko ima uho, neka čuje...«) i obećanje nagrade pobjedniku. Treći, četvrti i peti dio, odnosno pohvale za dobra djela, optužbe za loša i pozivi na obraćenje praćeni prijetnjom suda u pravilu započinju izrazom »znam« (οἶδα).

Budući da se takva sedmodijelna struktura ne može naći u svim Pismima – jer Pismu Crkvi u Laodiceji nedostaje bilo kakva pohvala za dobra djela, dok u Pismima Crkvi u Smirni i Filadelfiji ne postoji optužba zbog loših djela – neki autori predlažu drukčiju strukturalnu podjelu. Tako Hubert Ritt i

¹⁴ Usp. David E. AUNE, The Form and Function of the Proclamations to the Seven Churches (Revelation 2–3), u: *New Testament Studies*, 36 (1990.) 2, 182–204.

¹⁵ Usp. Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse*, 94–95. Charles H. H. SCOBIE, Local References in the Letters to the Seven Churches, 612 s pravom primjećuje: »The Amos passages are of course, purely oracles of judgment; unlike Amos, but in line with later OT prophets, the seven letters of Revelation blend words of judgment and salvation. This suggests that the Letters cannot simply be labeled as apocalyptic with the attendant implication that all their imagery and symbolism is nothing more than part of the stock in trade of apocalyptic writing. The central element of biblical prophecy, in OT and NT alike, is the proclamation of a word from the Lord directed to a specific historical situation«. Slično čini i David HILL, Prophecy and Prophets in the Revelation of St. John, u: *New Testament Studies*, 18 (1972.) 4, 405–406, kada kaže da je Knjiga Otkrivenja »written out of its time and for its time: author [...] interprets the meaning of the history in which he is involved in terms of a traditional imagery. [...] But if the style and imagery, or some of it, is determined by the apocalyptic tradition, the writer stands in the tradition of prophetic faith and proclamation.«

¹⁶ Kako potvrđuje, između ostalih, i Eduard SCHICK, *Die Apokalypse*, Düsseldorf, 1971., 40: »Die Briefe bilden formal wie inhaltlich ein Einheit. Alle sind nach dem gleichen Schema aufgebaut, das hier und da leicht abgewandelt wird: alle haben Jesus Christus zum Absender, der sich jeweils am Anfang mit Attributen aus der Berufungsvision (1,9-20) benennt...«

Jürgen Roloff predlažu petodijelnu strukturu (Schreibbefehl; Botenformel; Situationsbesprechung; Weckruf i Überwinderspruch).¹⁷ Eugene M. Boring pak predlaže osmodijelnu strukturu («l'indirizzo all'angelo; la città; la formula del messaggero profetico; l'attribuzione cristologica; la conoscenza divina; il corpo della lettera; l'esortazione ad ascoltare e ubbidire; la promessa escatologica per i vittoriosi»).¹⁸ Slično predlaže i David E. Aune (The Adscriptio; The Command to Write; The τὰδε λέγει Formula; The Christological Predications; The Narratio; The Descriptio; The Proclamation Formula; The Promise of Victory).¹⁹

S druge strane Nils Wilhelm Lund i Miguel Oliver Roman predlažu koncentričnu strukturu, dok Marcel Hubert ide još dalje misleći kako su parnim brojevima predstavljene Crkve koje nemaju krivicu i to od loših prema bolji-ma, a neparnim one koji imaju krivicu i to od loših prema još gorima; za njihove prijedloge je uistinu teško pronaći validne argumente.²⁰ U svakom slučaju, može se ustvrditi da je sedmodijelna struktura, ili neka njoj slična, općeprihvaćena i vrlo dobro argumentirana.

2. Pismo Crkvi u Efezu (Otk 2,1-7)

Prvo Pismo upućeno je Crkvi u Efezu ne samo zbog geografsko-političkih razloga nego i zbog toga što je Crkva u Efezu bila najpoznatija i najvažnija u rimskoj provinciji Aziji. Naime, u rimsko vrijeme Efez je bio jedan od četiriju najvažnijih gradova Rimskog Carstva, uz Rim, Aleksandriju i Antiohiju Sirijsku, i bio je trgovačko, kulturno i religijsko središte provincije. Od 113. godine prije Krista, od kada njime vladaju Rimljani, Efez je doživio pravi procvat. Tako je u I. stoljeću poslije Krista postao najveća morska luka provincije, najvažnije trgovačko mjesto čitave zapadne Male Azije. Obogaćen je k tomu s Artemidanim (Dijananim) hramom, koji je spadao među sedam svjetskih čuda. Efez je bio na glasu i po svojoj filozofiji, govorništvu i umjetnosti, iako nije uvijek bio rezidencija rimskog konzula.²¹

¹⁷ Usp. Hubert RITT, *Offenbarung des Johannes*, Würzburg, 1988., 24; Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, Zürich, 1984., 47.

¹⁸ Usp. Eugene M. BORING, *Apocalisse*, Torino, 2008., 106–111.

¹⁹ Usp. David E. AUNE, The Form and Function of the Proclamations to the Seven Churches (Revelation 2–3), 183–194.

²⁰ Usp. Nils W. LUND, *Chiasmus in the New Testament: a Study in Formgeschichte*, Chapel Hill, 1942., 332–342; Miguel OLIVER ROMAN, El Septenario de las Cartas a las Iglesias (Apoc. 1,4 – 3,22), u: *Communio*, 9 (1976.) 3, 384–394; Marcel HUBERT, L'architecture des Lettres aux sept Eglises (Apoc., ch. II-III), u: *Revue biblique*, 67 (1960.) 3, 349–353.

²¹ Kako navode, između ostalih, Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, 48: »Zwar war Ephesus zu jener Zeit wohl nicht (mehr) Provinzhauptstadt – der römische Prokon-

I iz kršćanske perspektive Efez se isticao među drugim maloazijskim gradovima. Pavao je u njemu proveo više od tri godine i vrlo rano osnovao Crkvu, zahvaljujući ponajprije Akvili i Priscili, te poslije Timoteju. Prema nekim kršćanskim tradicijama, osobito prema Ireneju i Euzebiju, u njemu je jedno vrijeme živio i apostol Ivan te i Isusova Majka. Ukratko, Efez bijaše centar evangeliziranja čitave Male Azije, a Crkva u Efezu »majka drugim Crkvama«. ²²

Premda načelno prihvaćamo sedmodijelnu strukturu Pisma Crkvi u Efezu, kako smo gore i obrazložili, ipak je primjenjujemo s određenim modificiranjem. Naime, u prvom podnaslovu ćemo svratiti pozornost na uvod Pisma koji obuhvaća zapovijed pisanja i Kristovo samopredstavljanje te pohvale, dok će u drugom podnaslovu biti tretirane ukor, prijetnje, pohvale i obećanje.

2.1. Uvod i pohvale (Otk 2,1-3)

Pismo Crkvi u Efezu započinje sintagmom zajedničkom svim sedmerim Pismima: »anđelu Crkve u *x* napiši«. ²³ Tko ili što je anđeo Crkve u Efezu i u drugih šest maloazijskih gradova? O ovoj enigmi raspravlja se još od starina (na primjer sv. Augustin) i predlažu se uistinu raznovrsne mogućnosti: od nebeskih anđela sve do biskupa ili predvodnika pojedinih Crkava. ²⁴ Uvažavajući nemogućnost točnog određenja ipak se čini vjerojatnijim da je riječ o nekoj vrsti anđela čuvara, a ne o biskupima (koji kao takvi još nisu ni postojali u maloazijskim Crkvama), odnosno odgovornima u crkvenim zajednicama maloazijskih gradova, budući da u Otkrivenju nikada nijedna stvarna osoba nije nazvana anđelom. Pored funkcije glasnika, koju anđeli inače imaju u bi-

sul hatte vermutlich seinen Sitz in das mit Ephesus rivalisierende Pergamon verlegt – , aber es war nach wie vor wirtschaftliches, verkehrsmäßiges und kulturelles Zentrum der Provinz«. Usp. i George B. CAIRD, *A Commentary on the Revelation of St. John the Divine*, London, 1966., 29: »The seat of government of the province of Asia was at Pergamum, but Ephesus had the right of *cataplous* or first landing, which meant that senatorial governors must land there, when they arrived to enter on their year of office.«

²² Usp. Henry B. SWETE, *The Apocalypse of St. John*, 24: »To the Church in Ephesus, the mother of the Churches of Asia...«

²³ Umjesto »anđelu τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας« nekoliko manuskripta (poput A, C) donose »anđelu τῷ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας«. O toj varijaciji Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, 230, s pravom kaže: »The genitive reading is more probable because of external manuscript evidence and because it places the angel in a position over the church (as its guardian angel).«

²⁴ O tome Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse*, 96, vrlo zanimljivo primjećuje: »Sugli enigmatici angeli delle Chiese si è discusso fin dall'antichità e, lungo i secoli, i commentatori hanno riproposto all'infinito gli stessi argomenti a favore, e opposto a ogni sentenza le stesse difficoltà. Nessuna ipotesi interpretativa dunque è al riparo da obiezioni, e per ogni argomento a favore sono pronti due o tre contra argomenti.«

blijskom svijetu, čini se kako ovdje anđeli služe i kao autoritativni svjedoci: nebeski svjedoci Božjeg plana, odnosno onoga što »sličan Sinu Čovječjemu«, tj. Krist želi poručiti Crkvama.

Krist sam sebe predstavlja starozavjetnom proročkom formulom kojom se uvodi Božji govor: »ovo govori...« (τάδε λέγει).²⁵ Na taj način, misli Gregory K. Beale, Isus preuzima ulogu Jahve, slično kako je predstavljen i u Otk 1,12-18.²⁶ Daljnje Isusovo samopredstavljanje uzima slike iz 1. poglavlja: »onaj koji drži sedam zvijezda« (usp. Otk 1,16) i »koji hodi između sedam zlatnih svijećnjaka« (usp. Otk 1,13.16).²⁷ Već se na taj način upozorava slušatelja/čitatelja da je onaj koji šalje poruku najveći mogući autoritet te da vrlo dobro poznaje situaciju onih kojima je poruka upućena. To se izričito i kaže u nastavku koji počinje izrazom »poznam« (οἶδα), odnosno »poznam tvoja djela« (grčki izraz koji se ponavlja čak pet puta: 2,2.19; 3,1.8.15).²⁸

Da u ovom slučaju izraz »djela« (ἔργα) ne označava uopćeno dobra djela, kako to prevode i objašnjavaju neki bibličari, nego jednu drugu stvarnost, potvrđuje i dodatno preciziranje izraženo preko dva epegegetska και: και τὸν κόπον και τὴν ὑπομονήν σου, »i tvoj trud i tvoju postojanost«. Pod izrazom κόπον, autor misli na težak rad, na uporno nastojanje, na mukotrpno zalaganje za nešto: slično kao kada Pavao opisuje kako je morao teško raditi da bi uzdržavao sam sebe (usp. 1 Sol 2,9; 2 Sol 3,8). S tim je bitno povezana imenica ὑπομονή koja označava postojanost, izdržljivost, no upravo izdržljivost u trudu, u mukotrpnom nastojanju oko nečega.

U čemu se sastoji trud i postojanost kršćana Crkve u Efezu? U prvom redu u raskrinkavanju i nepodnošenju zlih ljudi, kako se u nastavku izričito i kaže: »ne možeš podnositi zlikovce: iskušao si one koji tvrde da su apostoli – a to nisu²⁹ – i ustanovio si da su lašci.« Izričaj »zlikovci« (moralno i duhovno zli)

²⁵ Već i kod takozvanih malih proroka ta je proročka formula često prisutna (preko 20 puta), a kod »velikih proroka« pogotovo.

²⁶ Usp. Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, 229.

²⁷ U odnosu na opis iz 1. poglavlja, ovdje su prisutne male ali vrlo značajne promjene. Umjesto izraza ἔχων, u 1,16 ovdje je uporabljen emfatični κρατῶν, da bi se izrazila suverena kontrola kojom Isus vlada nad zvijezdama, odnosno anđelima. Druga izmjena odnosi se na opis da Isus »hoda između sedam zlatnih svijećnjaka«, odnosno Crkava, dok je u 1,13 predstavljen kao onaj koji se nalazi »među svijećnjacima«. Ponovno se naglaskom da Isus hoda među Crkvama želi istaknuti njegovo gospodstvo i kontrola koje nad njima ima. Usp. Grant R. OSBORNE, *Revelation*, Grand Rapids, 2002., 112; George L. LADD, *A Commentary on the Revelation of John*, 38.

²⁸ Kada se u Otkrivenju koristi taj glagol, a ne γινώσκω, on uvijek označava apsolutno poznavanje; ne intuitivno ili nesigurno znanje.

²⁹ Vrlo je zanimljiva uporaba prezenta (οὐκ εἰσὶν) u rečenici izraženoj u prošlom vremenu, kao da na taj način autor želi potvrditi (i sada!) da oni nisu apostoli.

odnosi se prije svega na lažne apostole a ne na vanjske neprijatelje, pogane ili pripadnike drugih vjera. Dakle, na one kršćane koji su tvrdili da su apostoli, a to zapravo to nisu bili. Vjerojatno se tu ne misli na dvanaesticu prvih Isusovih učenika, kojima se pribrajaju i neki drugi poput Pavla, Barnabe ili Jakova (usp. Dj 14,14; 1 Kor 15,7; Gal 1,19), nego na apostole u širem smislu riječi: vrlo vjerojatno na nikolaite, kako ćemo vidjeti u nastavku. Zasad valja reći samo kako se lažni apostoli nisu prikazivali kao Dvanaesticica, nego su se predstavljali autoriziranim glasnici, misionarima i učiteljima koji s apostolskim autoritetom nastupaju. Može se također primijetiti određena gradacija u pohvalama: oni ne samo da ne mogu podnositi zlikovce (pasiv), nego su iskušavali lažne apostole i ustanovili da su lašci (aktiv).

Autor zatim ponovno ističe postojanost: »postojan si i neumorno si trpio za moje ime«. Inače sama imenica ὑπομονή (glagol se ne nalazi nigdje u Otkrivenju), o kojoj smo već govorili, vrlo se često koristi u poticajnim govorima: autor njome želi ohrabriti kršćane da ne popuste napastima konformizma i sinkretizma, koje su uzrokovali lažni učitelji i apostoli, opasnostima koje su uvelike naštetile ivanovskoj zajednici (usp. 1 Iv 4,1). Sintagma »za moje ime« označava da su kršćani svjedočili ime Isusovo, da su, unatoč progonima i lažnim učiteljima, u mukotrpnom trudu i postojanosti, ostali vjerni i očitovali svoju vjernost. Dakle, kršćani Crkve u Efezu nisu samo ostali pravovjerni nego su pobijedili lažne apostole i ostali ustrajni i neumorni u podnošenju muka za ime Isusovo.

2.2. Ukor, prijetnje, pohvala i obećanje (Otk 2,4-7)

Sve dosad za Crkvu u Efezu izrečene su samo lijepe pohvalne riječi. Trijumfalni niz se, međutim, naglo prekida s »ali« (ἀλλά). Nakon pohvala slijedi, kao hladan tuš, istina samo jedan, ali vrlo ozbiljan ukor. Ukor započinje formulom »ali imam protiv tebe« (ἀλλὰ ἔχω κατὰ σοῦ), koja se pojavljuje još u Otk 2,14 i 20 i upućuje na moralne i duhovne probleme Crkava u Pergamu i Tijatiri. Ukor je vrlo ozbiljan i zbog toga što *govornik*, Krist, ima nešto »protiv tebe«, odnosno nešto konkretno što ga žalosti i što će imati posljedice (negativne!), ukoliko se ne promijeni. Što to Isus, nakon svih pohvala, nakon višeputnog isticanja ustrajnosti (i pasivne i aktivne) i neumornog trpljenja za njegovo ime (!), ima za prigovoriti Crkvi u Efezu?

Ukor se sastoji u činjenici da je Efeška crkva »napustila svoju prvu ljubav« (ὄτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκες). Nije posve jasno što znači ukor o napuštanju prve ljubavi i na kakvu se ljubav misli. Neki priznati biblij-

ski stručnjaci, poput Gregorya Bealea, Ulricha B. Müllera i Granta Osbornea, izjednačuju prvu ljubav s entuzijazmom prvih efeških kršćana, s onom ljubavi, zanosom i oduševljenjem koje je uslijedilo neposredno nakon obraćenja, neposredno nakon prihvaćanja kršćanstva.³⁰ Prema njihovom mišljenju kršćani druge (i treće) generacije izgubili su početnu revnost, prema Matejevu proročanstvu da će se ljubav mnogih kršćana ohladiti (usp. Mt 24,12).

Gregory K. Beale ide i korak dalje te objašnjava kako kršćani Crkve u Efezu nisu generalno izgubili ljubav prema Isusu, nego su zakazali u zelosu svjedočenja ljubavi prema njemu u svijetu, drugim riječima da su prestali biti svjetlo Isusovih svjedoka prema vani, prema svijetu. Takva i slična tumačenja teško je prihvatiti, budući da ih je teško, ako ne i nemoguće, povezati s onim što u samom tekstu prethodi Isusovu ukoru. Naime, vidjeli smo kako Isus više puta izričito hvali upravo revnost Crkve u Efezu: ona je postojana, ustrajna i neumorno (!) trpi za njegovo ime (usp. Otk 2,2-3). Dakle, sam literarni kontekst govori kako nije riječ o opadanju početnog entuzijazma, o manjkavosti svjedočanstava za Isusa, ohlađenom revnovanju.³¹

O kakvom je napuštanju prve ljubavi zapravo riječ? Prema Bogu, prema čovjeku ili prema i jednome i drugome? Ponovno postoje različita mišljenja. Tako neki autori³² preferiraju ljubav prema Bogu, kao najvažniju, kao izvor i početak svega, dok su drugi³³ skloniji misliti kako su efeški kršćani zakazali u bratskoj ljubavi, budući da su zbog ljubavi prema Isusu, zbog trpljenja za njegovu ime, obilno pohvaljeni.³⁴ Tu, kao i inače, valja reći kako je rasprava oko primata ljubavi prema Bogu ili prema čovjeku prilično malo smislena, budući da je riječ o dvjema komplementarnim i upravo neodvojivim ljubavima. Posvjedočeno je to na uistinu mnogo novozavjetnih mjesta, osobito u takozvanom sažetku Tore (usp. Mk 12,29-31, ali i Mt 22,37-39; Lk 10,27) i u ivanovskoj teologiji: ne može se voljeti Boga a ne voljeti njegovu djecu i obratno (usp. 1

³⁰ Usp. Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, 230–231; Ulrich B. MÜLLER, *Prophetie und Predigt im Neuen Testament. Formgeschichtliche Untersuchungen zur urchristlichen Prophetie*, 103; Grant R. OSBORNE, *Revelation*, 115.

³¹ Usp. Eduard LOHSE, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen, 1983., 25: »Aber zu tadeln ist, daß sie die erste Liebe verlassen hat. Dabei ist nicht an eine anfängliche Begeisterung gedacht, die später verfallen ist.«

³² Kao Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, 230.

³³ Na primjer, George B. CAIRD, *A Commentary on the Revelation of St. John the Divine*, 31; George L. LADD, *A Commentary on the Revelation of John*, 39; Ulrich B. MÜLLER, *Prophetie und Predigt im Neuen Testament. Formgeschichtliche Untersuchungen zur urchristlichen Prophetie*, 103.

³⁴ Usp., između ostalih, Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse*, 109: »La colpa di Efeso contro l'agapē: non l'agapē nei confronti del Cristo (o di Dio), dal momento che Efeso ha molto sopportato per il suo nome ed è tuttora perseverante, ma l'amore fra fratelli.«

Iv 2,9-10; 4,16.20.21). Ukratko, kršćani Crkve u Efezu napustili su obje ljubavi, i prema Bogu i prema bližnjemu, odnosno ljubav kao takvu.

No, kako je to moguće ako su tako žarko revnovali za Isusa, ako su bili i aktivno i pasivno ustrajni, ako su se mukotrпно trudili za pravovjernost i za istinu (lažni apostoli!), za ime Isusovo? Na koncu, nisu li upravo za to od samog Isusa pohvaljeni? Istina, oni su revnovali, i to ustrajno i neumorno revnovali za Isusa, no čini se, prema našem mišljenju, kako problem i jest u tome što su sve svoje snage iscrpili u borbi protiv lažnih apostola, protiv vanjskih neprijatelja, i pritom su zaboravili, odnosno napustili svoju prvu ljubav, odnosno ljubav kao takvu. Jednostavno borba protiv neprijatelja, vanjskih i nutarnjih, nije ostavila mjesta ljubavi, točnije zauzela je njezino mjesto.

Da je to uistinu tako, potvrđuje nastavak teksta u kome se Crkvu u Efezu poziva da se sjeti odakle je pala, da se obrati i da opet počne činiti prva djela (usp. Otk 2,5). Prva djela (πρῶτα ἔργα) odgovaraju prvoj ljubavi. Zanimljivo je da se ne kaže »ljubi«, odnosno »vрати se prvoj ljubavi« (na primjer: ἀγάπησον τὴν πρώτην ἀγάπην), nego »čini prva djela« (τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον). Povratak prvoj ljubavi zapravo znači povratak prvim djelima, djelotvornoj, konkretnoj ljubavi koja se djelima ostvaruje.

Da je riječ o vrlo ozbiljnom problemu (grijehu!), govori i čitav niz detalja: Isus prvo govori o napuštanju prve ljubavi, potom o pravom padu (»sjeti se odakle si pao«), zatim poziva na obraćenje (»obрати se«) i na činjenje prvih djela. Sve je još dodatno uozbiljeno i pooštreno prijetnjom: »ako se ne obratiš, doći ću k tebi i ukloniti tvoj svijećnjak s njegova položaja« (Otk 2,5). Problem nije nerješiv, no mora se shvatiti krajnje ozbiljno. Potrebno je prvo »sjetiti se« (μνημόνευε), što ne znači čisto prizivanje u pamet, nego mentalno vraćanje u prošlost koje za posljedicu ima djelovanje. Kao i na drugim mjestima u Starom zavjetu i u Novom zavjetu, poziv na sjećanje zapravo je poziv na pokajanje i na vraćanje ranijim moralnim i duhovnim standardima.³⁵

Crkva u Efezu treba se sjetiti, i to sjetiti odakle je pala (πόθεν πέτωκας). Pod izrazom »odakle« (πόθεν) vjerojatno se misli na pad s *visine*,³⁶ s uvaženog mjesta na kojem se Crkva u Efezu (majka crkava u Aziji!) nalazila na početku, neposredno nakon obraćenja, no također na moralne i duhovne standarde koje je nekada imala, što sam izraz »sjetiti se« zapravo i označava. Nakon što se sjeti (takozvano djelatno sjećanje) Crkva se treba »obratiti« (μετανόησον). Gla-

³⁵ Usp. Iz 44,21; 46,8-9; Mih 6,5; Rim 15,15; Gal 1,6-9; 3,2-3; 5,7; 1 Sol 1,5-10.

³⁶ Usp. Heinz GIESEN, *Johannes-Apokalypse*, Stuttgart, 1989., 40–41; Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, 49.

gol μετανοέω jest temeljni novozavjetni termin za promjenu srca koja uključuje odbacivanje prošlosti i prihvaćanje novog načina života.

U tom slučaju glagol μετανοέω ne odnosi se toliko na zauzimanje novoga životnog pravca, koliko na vraćanje prošlosti, na vraćanje dobroj prošlosti, odnosno na ponovno činjenje prvih djela (τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσων). Drugim riječima, obraćenje označava promjenu sadašnje prakse, odustajanje od trenutnog načina života, no tako da se čine djela iz svijetle prošlosti, da se vrati prvoj ljubavi, odnosno prvim djelima, jer prva djela – kako smo vidjeli – ne označavaju uopćena dobra djela, nego djela ljubavi: prema ljudima i prema Bogu. Ukoliko se to ne učini, ukoliko se Crkva ne obrati (dva kondicionala: εἰ i ἐάν), slijedi kazna: »doći ću k tebi i ukloniti tvoj svijećnjak s njegova mjesta, ako se ne obratiš« (Otk 2,5). Kazna je hipotetska i postoji mogućnost, naprijed spomenuta, da se ona izbjegne.

Spominjanje Isusova dolaska Crkvi u Efezu³⁷ ne odnosi se toliko na parusiju, na njegov drugi dolazak – kako misle neki biblijski stručnjaci³⁸ – nego više na skoriju prijetnju, na skori sud, odnosno kaznu koja slijedi ukoliko se Crkva u Efezu ne promijeni, ne obrati.³⁹ Ponavljanje potrebe obraćenja (»ako se ne obratiš«) dodatno naglašava nužnost promjene dosadašnje prakse, nužnost vraćanja prvim djelima, odnosno prvoj ljubavi. Sam sadržaj kazne jest uklanjanje »tvog svijećnjaka s njegova mjesta« (τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς), što u biti označava uklanjanje Crkve u Efezu s njezina privilegiranog mjesta. Premda neki bibličari⁴⁰ tu moguću kaznu tumače kao uklanjanje, odnosno uništenje same Efeške crkve, ipak se takvo objašnjenje čini malo vjerojatnim jer se izričito kaže da će svijećnjak (i to tvoj!) biti uklonjen s njegova mjesta, a ne da će biti uklonjen on kao takav.⁴¹

Ukratko, posljedica ustrajne borbe protiv krivovjerja, protiv lažnih apostola, odnosno učitelja i dugotrajno trpljenje progona zbog Isusa jest gubitak

³⁷ Isusov dolazak izražen je u prezentu (ἔρχομαι) a ostatak u futuru (κινήσω). Tu je riječ o futurističkom prezentu, kako potvrđuje i Henry B. SWETE, *The Apocalypse of St. John*, 27. Protivno misli Grant R. OSBORNE, *Revelation*, 118.

³⁸ Kao Grant R. OSBORNE, *Revelation*, 118.

³⁹ Usp. George B. CAIRD, *A Commentary on the Revelation of St. John the Divine*, 32: »The writer of the letters has said as clearly as words can say that it is the coming itself, not the result of the coming, which is conditional on men's failure to repent. The threatened coming of Christ would not, in fact, be a worldwide crisis, but a crisis private to the churches concerned.« Također usp. Robert H. MOUNCE, *Apocalisse. Introduzione e commento*, 93: »Se la chiesa non si ravvede, Cristo verrà e rimuoverà il candelabro dal suo posto. Non ci si riferisce tanto alla parousia, quanto a una visita immediata per un giudizio preliminare.«

⁴⁰ Na primjer Giancarlo BIGUZZI, *Apocalisse*, 110 i Charles H. GIBLIN, *The Book of Revelation. The Open Book of Prophecy*, Colledgeville, 1991., 53.

⁴¹ Usp. Celestin TOMIĆ, *Otkrivenje*, Zagreb, 1997., 80: »Ne misli se ovdje na vječnu odbačenost, već na gubitak primata i isključenje iz životne struje milosti.«

prve ljubavi, odnosno zaboravljanje onoga bez čega sve drugo postaje manje vrijedno ili upravo bezvrijedno (usp. 1 Kor 13,1-3). Uzajamna bi ljubav trebala biti zaštitnim znakom kršćana (usp. Iv 13,35), no upravo se ona, u stalnoj borbi protiv vanjskih i nutarnjih neprijatelja izgubila.⁴² Čežnja za zdravim naukom i striktno provođenje vjerskih pravila (ustrajnost, postojanost i mukotrpan trud!) po kojima se sve provjeravalo suzili su prostor ljubavi, jer je svatko bio sumnjiv i svakoga je trebalo provjeriti. Revnost za Boga i pravovjerje zauzeli su mjesto temeljnog povjerenja i ljubavi.

William Barclay s pravom primjećuje da je revnost iskorjenjivanju svih zavedenih završila u kiselom i strogom pravovjerju.⁴³ Crkvi u Efezu se dogodilo ono što će ostati trajna opasnost za Crkvu svih vremena: da se ljubav zamjeni doktrinarnom čistoćom i lojalnošću, da borba *protiv* postane važnijom od borbe *za*. Naprosto da izbjegavanje zla postane važnije od činjenja dobra. Riječ je, dakle, o opasnosti, o trajnoj opasnosti da je vjera spremnija na defanzivu pa i mržnju prema neprijateljima nego na ljubav prema ljudima.

Uostalom, ne označava li poziv na povratak prvoj ljubavi i prvim djelima također poziv na Isusovu ljubav (koja ne isključuje ni nepravovjerne ni neprijatelje), na ljubav kojom su efeški kršćani zahvaćeni i koju su željeli drugima posredovati? Njihovo obraćenje, njihovo prihvaćanje kršćanstva nije ponajprije označavalo odupiranje zlu nego prijanjanje uz dobro; njihova prvotna kerigma, u koju su povjerovali i koju su sami drugima naviještali, nije bila apologetska nego radosna, usmjerena na dobro.

Nakon ukora i prijetnji ponovno slijedi pohvala, pohvala zbog toga što Crkva u Efezu mrzi djela nikolaitâ, koja i Isus mrzi (Otk 2,6). Djela nikolaitâ (τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν) spominju se još u Pismu Crkvi u Pergamu i nigdje drugdje, niti u Otkrivenju niti u nekom drugom novozavjetnom spisu. Stoga se o njima može uistinu malo saznati. Po svemu sudeći riječ je o heretičkoj sekti među prvim kršćanima koja se izjednačava sa sljedbenicima Bileamova nauka (usp. Otk 2,14.15) i onoga Jezabele (usp. Otk 2,20), a vrlo vjerojatno i s lažnim apostolima iz Otk 2,2.⁴⁴

⁴² Usp. George L. LADD, *A Commentary on the Revelation of John*, 39: »The Ephesian converts had known such a love in their early years; but their struggle with false teachers and their hatred of heretical teaching had apparently engendered hard feelings and harsh attitudes toward one another to such an extent that it amounted to a forsaking of the supreme Christian virtue of love.«

⁴³ Usp. William BARCLAY, *The Revelation of John*, I, Edinburgh, 1990., 77.

⁴⁴ Bileam i Jezabela su simbolička imena koja pisac Otkrivenja uzima iz starozavjetne povijesti kako bi s njima prikazao protivnike i zavodnike Božjeg naroda (usp. Br 22 – 25; 31,16; 1 Kr 16,31; 18,1-19; 19,1-2). Jezabela bijaše kraljica koja je u Izrael uvela poganski kult, a Bileam je, prema Br 31,16, predstavljen kao lažni prorok, jedan od glavnih krivaca

Sudeći po opisu njihovih loših djela, oni nisu prihvaćali zabranu konzumiranja mesa žrtvovanog idolima, niti zabranu sakralne prostitucije, odnosno idolatrije, nego su pravili kompromise s društvom u kojem su živjeli. Tražeći svoj *modus vivendi* s poganskim svijetom napuštali su neke vjerske propise, poput zabrane idolatrije i bludništva, držeći ih duhovnom slobodom, te zastupali konformizam, odnosno prilagođavanje dominantnoj kulturi i društvu. Rana kršćanska predaja, počevši od Ireneja preko Tertulijana i Klementa Aleksandrijskoga, povezuje nikolaite s Nikolom, antiohijskim pridošlicom i prozelitom, jednim od sedam đakona prve Crkve (usp. Dj 6,5). Teško je, međutim, opravdati takvo povezivanje. U svakom slučaju Efeška crkva je pohvaljena što mrzi djela nikolaitâ, a njih mrzi i sam Isus (»koja i ja mrzim«). Time se još jedanput hvali ustrajnost Efeške crkve u borbi protiv lažnih učitelja te se istodobno naglašava radikalna potreba očuvanja od grešnoga svijeta u kojem kršćani žive: što je ivanovskoj teologiji jako bitno.

Na koncu Pisma slijedi proročka formula kojom se poziva na slušanje, odnosno poziv da onaj tko ima uho čuje što Duh poručuje Crkvama. Poziv na posluš praćen je obećanjem nagrade pobjedniku (usp. Otk 2,6-7).⁴⁵ Sam izraz »slušati« ne označava samo percipirati zvuk nego shvatiti i djelovati u skladu s onim što se čulo. Duh koji govori Crkvama vjerojatno je proročki Duh kojeg je Krist obećao poslati svojim sljedbenicima, odnosno njegov Duh: na taj se način dodatno pojačava važnost unaprijed rečenog i božanski autoritet izrečenog.⁴⁶

Obećanje pobjedniku, dakle onome koji ustraje u vjernosti Kristu, no također onomu koji popravi grijeha na koje je u Pismu upozoren, odnosno onomu koji se obrati i vrati prvoj ljubavi i prvim djelima, uistinu je veliko: vječni život izražen kroz sliku blagovanja plodova »sa stabla života koje se nalazi u Božjem vrtu« (ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς). Prema Post 2,9 stablo života nalazilo se u edenskom vrtu, no nakon grijeha prvih ljudi njega čuva anđeo s vatrenim mačem tako da je s njega nemoguće jesti plodove i postići besmrtnost.

U mudrosnoj književnosti stablo života jest simbol mudrog i ispravnog života (usp. Izr 3,18; 11,30; 13,12). Stablo života ima vrlo važnu ulogu i u apokaliptičkoj književnosti i ono u pravilu predstavlja nagradu pravednicima nakon

zbog kojih Izrael leti za poganskim bogovima. Vrlo vjerojatno upravo zbog toga pisac Otkrivenja koristi naziv »nikolaiti«, odnosno »oni koji zavode narod«. Usp. Eugene M. BORING, *Apocalisse*, 112–113.

⁴⁵ U prva tri pisma poziv da se »čuje što Duh poručuje Crkvama« prethodi obećanju, a u ostala četiri pisma slijedi nakon obećanja. Ne postoji nikakav vidljiv razlog za takvu promjenu.

⁴⁶ Slično kao u evanđelju po Ivanu i kod Pavla, i u Otkrivenju je distanca između slave uskrslog Krista i Crkve koja je progonjena ispunjena pomoći i svjedochanstvom Duha.

konačnog suda. Tako u Otk 22,2 stablo života rađa iscjeliteljskim plodovima stanovnicima nebeskog Jeruzalema, a u *Levijevoj oporuci* (18,9-12) spominje se da će Mesija-svećenik dati svetima da jedu sa stabla života. Onaj koji od Krista primi pobjedu, tj. onaj koji s njim vjerno surađuje, ulazi u puno prijateljstvo s Bogom koje je predstavljeno slikom Božjeg vrta.⁴⁷

Zaključak

Budući da je poruka koju Crkvi u Efezu upućuje »sličan Sinu Čovječjemu« proročko-apokaliptičkog karaktera, izrečena u formi vojnih/carskih edikta, ona se odnosi u prvom redu na nju samu, na njezinu sadašnjost i budućnost, no također i na druge maloazijske Crkve kao i na Crkvu u cjelini: ondašnju i buduću. Pohvale upućene Crkvi u Efezu za njezin mukotrpan trud i postojanost, za nepodnošenje zlikovaca i raskrinkavanje lažnih apostola, za neumorno trpljenje za Isusovo ime, odnosno za ustrajnost u progonima, imaju uistinu ogromnu vrijednost. No, njoj ipak – poput bogatog mladića – nedostaje jedno: napustila je svoju prvu ljubav. Stoga je nužno, ukoliko ne želi izgubiti primat koji posjeduje, da se sjeti što je bila, da se obrati (što je proces!) i da ponovno čini dobra djela (što je također proces!). To je uistinu nužno, jer ukoliko se ne obrati, doći će isti onaj koji joj je izrekao silne pohvale i kazniti je: neće doći o nekom bližem ili daljem »općem« dolasku, *kada bude dolazio svima*, nego će doći njoj posebno i kazniti je.

Zar na vagi Isusove pravednosti čitav niz pohvala vrijedi isto kao jedan jedini ukor? Zar sva borba protiv lažnih apostola, nikolaita, zar sva postojanost u progonstvima vrijedi isto kao napuštanje prve ljubavi i ne činjenje prvih djela? Da, koliko god se na prvi pogled činilo čudnim. Kvantitativno su vrednije pohvale, no kvalitetno ukor. Bez ljubavi, bez djelotvorne ljubavi sve nabrojeno gubi svoju vrijednost, pa i smisao. Naime, nije riječ o manjkavosti neke stvari, nego upravo onog esencijalnog, onoga na čemu se temelji kršćanski život: o ljubavi. Istina, teoretski Crkva u Efezu, kao i druge Crkve uključujući i Crkvu današnjice, i bez ljubavi može nastaviti živjeti svojim izvanjskim životom – možda i prilično dugo – poput mlinskog kamena koji se okreće i kada ništa ne melje.

Ono jedno nedostajalo je Efeškoj crkvi najvjerojatnije zbog toga što se iscrpila u borbi protiv vanjskih (progoni) i nutarnjih (lažni apostoli) neprijatelja.

⁴⁷ Usp. Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, 51: »Der Inhalt der den Überwindern geltenden Verheißung wird mit einem Bild ausgemalt, das vorausweist auf die Schlußvision des Buches (22,2) und nur in ihrem Rahmen voll verständlich wird: Sie dürfen in dem in der Endzeit wiederkehrenden Paradies vom Baum des Lebens essen (1. Mose 2,9; 3,22) und bekommen so Anteil an der Fülle des Heils der Vollendung.«

Iako se borila za vrednote, za čistoću vjere i istinu, iako nije podnosila zlikovce i mrzila lašce, na koncu iako je trpjela zbog samog Isusa, ipak (ili možda baš zbog toga) je upala u sumnjičavost prema svima i izgubila ono bitno, razlog i smisao svojeg postojanja. Razlog vjerovanja ne može biti borba protiv zla, nego odgovor na ljubav kojom smo ljubljani, ostvarivanje konkretne ljubavi. Sumnjičavost prema svima, osobito prema svijetu u kojem živi i trošenje u borbama s neprijateljem, stvarnim ili izmišljenim, nauštrb ostvarivanja ljubavi prema ljudima, ostat će trajna opasnost za Crkvu, sve do novijih vremena ili možda posebno u današnjem vremenu. Naime, i kolektivno i osobno, i kao crkvena zajednica i kao pojedinci, sve smo skloniji da nam se vjerski život pretvori u stalno sukobljavanje sa svijetom, u borbu koju ćemo opravdavati najuzvišenijim ciljevima, čak i samim Božjim imenom. Efeška crkva je bila svjesna opasnosti posvjetovljenja, suobličavanja svijetu, no također je morala biti svjesna opasnosti bijega iz svijeta te nužnosti života sa svijetom (ne od svijeta) kojem je poslana, nužnosti ostvarivanja djelotvorne ljubavi upravo u svijetu, u društvu kojem i sama pripada. Stoga kršćani ne smiju, kako dobro primjećuje Vjeko-Božo Jarak, »čeznući za nebom, iznevjeriti se zemlji. Nikakvo oduševljenje za vječne vrijednosti ne smije ih učiniti sebičnim ljudima koji zaboravljaju na svoje osnovne ljudske dužnosti i obveze prema zemlji koja ih hrani i odijeva. Ako napustimo tu ljubav, nećemo biti u stanju dospjeti do posljednje«⁴⁸.

Summary

THE FIRST LOVE AND DEEDS OF THE FIRST CHRISTIANS THE INTERPRETATION AND ENDURING RELEVANCE OF THE LETTER TO THE CHURCH IN EPHESUS (REV 2:1-7)

Stipo KLJAJIĆ

Franciscan Theology – Institution of Higher Education of Franciscan Province Bosna Srebrena
Aleja Bosne Srebrene 111, BIH – 71 000 Sarajevo
stipokljajic@yahoo.com

The last book of the New Testament canon – the Book of Revelation – has also been called the Book of signs, symbols, mysteries, since it, unlike any other book of the Bible, abounds in mysterious places that still defy and challenge not only populist but also scientific approach. Although the research in the last decade of the second millennium

⁴⁸ Vjeko-Božo JARAK, Ivanovo otkrivenje, u: Tomislav Ladan – Ljubo Ivančić – Vjeko-Božo JARAK (ur.), *Apokalipsa*, Plehan, 1992., 20.

strongly focused its attention on the Letters to the Seven Churches contained in Rev 2 – 3, many issues have still remained open. One of them undoubtedly concerns the Letter to the Church in Ephesus (Rev 2:1-7), in particular the meaning of the term first love and first deeds, which is the main topic explored in this article. Since the Letter to the Church in Ephesus is part of a broader textual whole, traditionally called the Letters to the Seven Churches, the first part of this paper provides a systematic outline of the main features of the Letters, expounding on their literary and historical context, including their specific writing form and structure. Exegetical analysis of the first Letter addressed to the most important church in Asia Minor at the time, indicates that this church, despite its determined efforts to fend off external (persecution) and internal adversaries (fake apostles or Nicolaitans) – ultimately garnering high praise from »one like a Son of Man« – abandoned one crucial matter: its first love and its first deeds. Contrary to what some Biblical scholars may hold, the first love and first deeds do not imply dampening of initial enthusiasm or disheartened witnessing for God among the second and third generations of Christians in Ephesus, but rather a real risk of the meaning of Christian life being reduced to a mere fight, whereby the fight against evil becomes more important than doing good, or in other words, the risk of investing all powers in the fight against conformism and syncretism, against acquiescing to the world, while letting love be replaced by doctrinal purity and loyalty. Ephesian Christians failed to avert the risk – which remains the lasting challenge for Christians of all times – of letting the zealotry for God and orthodoxy supplant fundamental trust and love. For this reason, Christ’s admonition over the abandonment of the first love, and the commandment to repent and to do the first deeds, accompanied by a stark warning on the loss of the privileged place, should be taken quite seriously.

Keywords: *the Letters to the Seven Churches, the Letter to the Church in Ephesus, first love, first deeds, Nicolaitans, zealotry.*